

Kandilli Camii ve Geçirdiği Dönemsel Özellikler

Zeynep Emel EKİM*

ÖZ

Boğaz'ın dar bir kesiminde konumlanan, kuzeyindeki Göksu Deresi ile güneyindeki Vaniköy yerleşimi arasında kalan Kandilli semtine Osmanlı Dönemi'nde, "Kandilli" denilmesine dair birçok rivayet bulunmaktadır. Sultan IV. Murad, Revan fethine gidecekleri sırada buraya büyük bir saray yapılmasını emretmiştir. 1632 yılında zaferle sonuçlanan seferden döndüklerinde yapılan yeni sarayda kısa bir süre sonra Mehmed isminde bir şehzadeleri olur. Bu kutlu olayın anısına bu sarayda yedi gece kandil donanması yapılmış, bu yüzden burası kandilli adını almıştı. Sultan I. Mahmud saray harap olduğundan yapıyı yeniden yaptırmak için, etrafına Nev-âbâd adı verilen bir bölgede, vakıfları olan, cami, çarşı, dükkân, hamam ve çeşme yaptırmıştır. Bu yapılaşma sırasında Kandilli Camii de 1751 senesinde inşa edilir. Böylelikle yazlık yerleşim alanı olarak uzun bir süre Osmanlı sarayının hizmetinde bulunan hasbahçelerin kurulduğu semt, iskâna açılır. Sultan I. Mahmud, sarayın bazı bölümlerini parselleterek halka dağıtır ve imara açmaya başlar. Sultan I. Mahmud tarafından inşa edilen, 1916'daki gaz yangınında yanarak tekrardan Cumhuriyet Dönemi'nde farklı bir mimari tarzda yapılmış olan Kandilli Camii, her iki dönemi de yansıması açısından sanat tarihi ve mimarlık tarihi bakımından önem taşımaktadır. Boğaziçi'nde yer alan küçük ölçekli camilerdendir. Fakat Boğaz kıyısında yer alması 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında Boğaz'da meydana gelen yangın, patlama gibi afetlerden zarar görmesine neden olmuştur. Caminin ahşap olması bu süreçte tamamen yanmasına neden olmuş ve Kandilli halkı uzun süre camide ibadetini yapamamıştır. 1931 yılında tekrar inşa edilen Kandilli Camii; ahşap çatılı, kargir bir binadır. Deniz tarafındaki ana giriş kapısından son cemaat yerine girilmektedir. Fakat zamanla caminin içine ve dışına bazı muhdes ekler yapılmıştır. Caminin tüm cephelerinde boru, kablo, klima dış ünitesi gibi muhdes elemanlar bulunmaktadır. Siva üzeri boyalı olan tüm cephelerde yüzey bozulmaları mevcuttur. Bu araştırmada tüm bu muhdes eklere de yer verilerek restorasyon sırasında kaldırılması önerilmiştir. Kandilli Camii ile ilgili tespit edilebilen kaynaklar, arşiv belgeleri ve fotoğraflar bu çalışmada incelenmiştir. Caminin güncel durumu, kalem işleri, çinileri, mimarisi, planı, muhdes ekleri ile kapsamlı bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Boğaziçi, Kandilli, Kandilli Camii.

Kandilli Mosque and the Periodical Changes

ABSTRACT

Located in a narrow part of the Bosphorus, between the Goksu Stream in the north and Vanikoy in the south, there are many rumors that the Kandilli district was called 'Kandilli' during the Ottoman Period. When Sultan Murad IV. ordered the construction of a large palace at the time of their conquest of Revan, when they returned from the victory in 1632, In the new palace, they soon had a prince named Mehmed. In the memory of this blessed event, a seven-night oil lamp was built in this palace. That's why this place got its name. As Sultan Mahmud I rebuilt the palace because it was devastated, he built mosques, bazaars, shops, baths and fountains around the palace in a region called Nev-âbâd. Meanwhile, the Kandilli Mosque was built in 1751. Thus, as a summer settlement area, the district where the royal gardens, which were in service of the Ottoman palace for a long time, was established and opened to the settlement. Sultan Mahmud I. distributes some parts of the palace to the public and starts building zoning. Built by Sultan Mahmud I, the Kandilli Mosque, which was built in a different architectural style in the Republican Period after being burned in the gas fire of 1916, is important in terms of art history and architectural history in terms of reflecting both periods. It is one of the small-scale mosques in the Bosphorus. However, its location on the shores of the Bosphorus caused damages such as fire and explosion in the nineteenth and early twentieth centuries. The fact that the mosque was made of wood caused it to burn completely and the people of Kandilli could not worship in the mosque for a long time. The Kandilli Mosque was rebuilt in 1931; It is a masonry building with a wooden roof. The last congregation is entered through the main entrance on the seaside. But over time, some insignificant annexes were placed inside and outside the mosque. On all facades of the mosque there are various elements such as pipes, cables and air conditioning outdoor units. There is surface deterioration on all facades painted on plaster. In this study, all these annexes were included and it was suggested to be removed during restoration. The sources, archival documents and photographs related to Kandilli Mosque were evaluated in this study. The current situation of the mosque, pencil works, tiles, architecture, plan, additions have been tried to be put forward comprehensively.

Keywords: Istanbul, Bosphorus, Kandilli, Kandilli Mosque.

1. Giriş

Kandilli, 16. yüzyıldan itibaren "Bağçe-i Kandil" olarak anılan hasbahçelerdendir. Sultan IV. Murad, Revan fethine çıkarken Kandilli'ye büyük bir saray yapılmasını emretmiştir. Zaferle sonuçlanan seferden döndüklerinde, burada yapılan yeni sarayda şehzade Mehmed dünyaya gelir, yapılan kutlamalarda yedi gece kandil donanması yapıldığından bu mevkiye Kandilli adı verilir (Kolağası Mehmet Râ'if, 1996; 276). Bir

* Öğr. Gör. Dr., Medipol Üniversitesi, orcid no: 0000-0003-1710-8731, zeynepemekim@gmail.com
Makalenin Gönderim Tarihi: 03.01.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 30.01.2020

diğer rivayete göre ise, semt adını, Göksu deresinden dönen padişahlar için burada yakılan bir kandil sebebiyle almıştır (Gökbilgin, 1992; 259).

Kandilli Hasbahçesi'ndeki sahil sarayını tamir ettiren Sultan I. Mahmud, sarayın bazı bölümlerini parselleterek halka dağıtır, böylece hasbahçenin giderek bir Boğaziçi köyüne ve ileride Kandilli semtine dönüşmesine vesile olur (Alikılıç, 2007; 432).

19. yüzyıl ortalarında Şirket-i Hayriyye'nin kurulmasıyla Boğaz köylerine ulaşımın kolaylaşması sayesinde, iki yakada da yeni yapılaşmalarla nüfus hızla artış göstermiştir*. Kıbrıslı Yalısı, İsmail Paşa Yalısı, Abud Efendi Yalısı, Kont Ostrorog Yalısı, Edip Efendi Yalısı, Mustafa Fazıl Paşa Yalısı, Kandilli sahil şeridinin önde gelen yalılarındandır.

Ortaköy Camii, Bebek Hümayunabad Camii, Beykoz Bostancıbaşı Mustafa Ağa Camii, Rumelihisarı Hacı Kemalettin Camii, Kandilli Camii, Beylerbeyi Camii, Ortaköy Defterdar İbrahim Paşa Camii, Vanıköy Camii, Boğaziçi kıyı yerleşimlerinde yapılmış yalılar gibi Boğaz silüetini oluşturan yapılarındandır.

2. Kandilli Camii'nin Tarihçesi

Cami, Üsküdar İlçesi Kandilli Mahallesi'nde, Kandilli Göksu Caddesi ile Kandilli Vapur İskelesi Sokağı'nın köşesinde, Kandilli İskelesi'nin güneydoğusunda yer almaktadır. Caminin batısında Kandilli İlkokulu doğusunda ise Kandilli Parkı bulunmaktadır (Harita 1).

Sultan I. Mahmud, Kandilli'deki harap olan sarayı yeniden yaptırırken, sarayın etrafında vakıfları olan, cami, çarşı, dükkân, hamam ve çeşme yaptırmıştır. Nev-âbâd adı verilen bu bölgede, Kandilli Camii de 1751 senesinde inşa edilir (Konyalı, 1976; 176, 177)**. Caminin ilk inşasının 1632 senesinde gerçekleştiği bilgisi de bulunmaktadır (Çelebi, 2003; 410).

3. Kandilli Camii'nin Mimari Özellikleri

Kandilli Camii 1931 senesinde bodrum, harim kısmı ve mahfil katlarından oluşan bir yapı olarak inşa edilmiştir. Bodrum katın, döşeme kaplaması şap, duvarları yığma tuğla ve moloz taş şeklinde almalı duvar, tavanı ahşap kiriş üzerine ahşap kaplamadır. Zaman içerisinde bodrum katta, dört adet betonarme kolon ve bu kolonları yapının kuzeybatı-güneydoğu cepheleri yönünde bağlayan betonarme kirişlerin ilave edilmesiyle güçlendirme yapıldığı görülmektedir.

Yapı, harim mahallini içeren dikdörtgen planlı ana kütle ve kuzeybatı cepheye eklenmiş son cemaat yeri ile kadınlar mahfilinden oluşan ek kütle olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır (Plan 1).

Deniz tarafındaki, mermer kaplamalı basamaklarla çıkılan, plastik doğramalarla çevrili, oluklu levha ile örtülü olan giriş mahalli yapıya sonradan eklenmiş bir bölümdür (Resim 1). Muhdes metal parmaklıklı kapı ile devam edildiğinde ahşap çift kanatlı cümle kapısından son cemaat yerine girilir. Yapının bu bölümünün döşemesi kısmi olarak dökme mozaik ve ahşap olup üzeri halı kaplıdır. Duvarları çimento esaslı sıva üzeri boyalı olan mahallin tavanı ahşap kaplamadır. Son cemaat bölümünde toplam dört adet ahşap doğramalı çift kanatlı pencere bulunmakta olup pencere boşluklarının dış kısmında lokmalı dökme demir parmaklık vardır. Son cemaat mahallinin içinde solda muhdes ahşap doğrama ile ayrılmış imam ve müezzin odası, sağda ise kadınlar mahfiline çıkan ahşap merdiven bulunmaktadır.

Son cemaat yerinden bir kapı ile geçilen harim kısmının döşemesi ahşap üzeri halı kaplıdır. Kuzeydoğu cephesi üzerinde üç, güneydoğu ve güneybatı cepheleri üzerinde ikişer adet olmak üzere alt ve üst kotta yedi adet olan on dört pencere boşluğu harim kısmını aydınlatır. Pencere sıralanışı, altta ahşap doğramalı çift kanatlı dikdörtgen pencereler üzerinde ise sivri kemerli tepe pencereleri şeklindedir. Mihrabın sağ

* 9 numaralı yandan çarklı Kandilli adlı vapur İngiltere yapımı olup 1857 yılında seferlere çıkmaya başlar fakat 1864'te hizmet dışı kalmıştır (Arın, 2018; 310).

** Ayvansarayî Hüseyin Efendi, Kandilli Camii için eserinde şu ifadeleri kullanmıştır: "Ba'de Sultân Mahmûd Hân Hazretlerinin zemân-ı saltanatlarında sarây-ı mezâkir harâba müşrif olmağla, pâdişâh-ı müşâriin-ileyh hazretleri müceddeden binâ ve ihyâ buyurdıkları sırada, etrâf-ı selâsesi ba'de'l- mesâbe vakf-ı hümayûnlarına ilbâk olunarak, leb-i deryâ olan mahalleri icâretein ve sâ'ir mahaller icâre-i vâhîde ile tâlibine ferâğ ve kasr yed olunmuş ve çarşusunda dabi iktizâsına göre dekâkin ve hammâm ve çeşme binâsıyla mahall-i mezâkir Nev-âbâd tesmiye kılınmıştır. O sırada câmi-i şerîf-i mezâkir dabi müceddeden binâ ve ihyâ buyurulmuştur" (Ayvansarayî Hüseyin Efendi, 2001; 573).

tarafında ahşap minber ve sol tarafında ise ahşap vaaz kürsüsü bulunmaktadır (Resim 2). Giriş kapısının her iki yanında ahşap korkuluk ile çevrelenmiş ve yükseltilmiş bölüm bulunmaktadır (Resim 3).

Harimin kuzeybatı ve güneybatı duvarlarının keşiştiği köşede yer alan minareye ahşap tek kanatlı kapı ile girilmektedir. Harim bölümü yapının diğer bölümleri gibi radyatörler vasıtasıyla ısıtıldığından mihrap duvarı dışında tüm duvarlarda radyatör panelleri monte edilmiştir.

Son cemaat yerinden ahşap kaplamalı merdiven ile ulaşılan kadınlar mahfili ile merdiven boşluğu arasına muhdes ahşap doğramalı bölme eklenmiştir. Kadınlar mahfilinin döşemesi ahşap üzeri halı kaplama, tavanı ise ahşap kaplamadır. Son cemaat yerinin üst sırada yer alan alçı içlik pencereleri kadınlar mahfilinde yer almaktadır.

Marsilya kiremidi ile kaplı ahşap çatısı, çinko dereler ile çevrelenmiştir (Resim 4). Geniş saçak altında mukarnas dizisi yer alır. Yapı, 1961 yılında Vakıflar İdaresi tarafından onarılmıştır (Konyalı, 1976; 176). Caminin güney yönünde bulunan avlusundaki şadırvanın üzerine 1969 tarihi görülmektedir. Caminin kuzeybatı ve güneybatı duvarlarının köşesinde caminin taşkın gövdeli taş minaresi* yükselir (Resim 5).

4. Kandilli Camii'nin Süsleme Özellikleri

Camide yer alan süsleme unsurları hat yazı örnekleri; çini pano, hat levha ve revzen şeklinde ele alınmıştır. Caminin yapım aşamasında çalışan ressam ve hattat Ahmet Ziya Akbulut caminin harim duvarlarındaki kalem işlerini, minber perdelerini yaparak bazı hat levhalarını da camiye asmıştır** (Atasoy, 1982; 29). Kible tarafına açılan iki pencerenin üstündeki revzen pencerelerden sağdaki pencerenin üstünde "Allah", altında ise "Lâ ilâhe illallah", soldaki revzen pencerenin üstünde "Muhammed" ve altında "Muhammed Resulullah" yazılıdır. Revzen içine renkli camlardan oluşan hat yazılar dışında vazodan çıkan çiçekler gibi bitkisel bezemeler yerleştirilmiştir. Aynı zamanda çini mihrabın sağında ve solunda "Allah" ve "Muhammed" yazılı çini panolar yer alır. Mihrabın üzerinde yer alan hat levhada 1931 tarihi tespit edilmiştir***. Atasoy, caminin 1931 senesinde yeniden inşa edildiğini söylemektedir. Hat levha da bunu doğrulamaktadır. Mihrap üstündeki hat levhada, Ali İmran Suresi'nin 37. Ayetinden "Küllemâ de hale aleyhâ Zekeriyâ'l-mihrâb" yazısı bulunmaktadır. Hat levhada "Harrarahû Rıfât gufira lehû" imzası, "Onu Rıfât yazdı, Allah onu bağışlasın" anlamı taşımaktadır. Hat levhayı hattat Rıfat Efendi**** yazmıştır. Caminin harim kısmından minareye açılan kapısının üstünde "Besmele-i Şerif" yazılı imzasız ve tarihsiz bir hat levha daha bulunur.

Caminin harim kısmının tavanını çıtılardan oluşan ahşap kaset sistemi kaplamaktadır. Caminin ahşap tavanının ortasında ve köşelerinde ahşap çıtılardan geleneksel Türk üslubundaki sekizgen yıldız motifi yer alır. Caminin ahşap geniş saçığının köşelerinde yine aynı sekizgen yıldız motifi karşımıza çıkar. Harim kısmındaki ahşap tavanın göbeğinden sarkan kristal avizenin sekiz kolundaki fanusları içinde yirmi dört tane mum lambası bulunur. Vakıflar deposundan getirildiği düşünülen bu avize Çubuklu cam İmalathanesinin yapımı olabilir (Atasoy, 1982; 29).

Güneydoğu cephesi üzerinde yer alan mihrap, çiniler ile bezeli olup harim duvarlarının tamamı kalemişi süslemelerle bezelidir. Alçı malzeme ile yapılmış rumi ve palmet tepelik ile sonlanan çini mihrabı, yapının 1931 yılında yeniden inşası sırasında, Okmeydanı'ndaki Yemen Fatihî Sinan Paşa'nın harap olan camisinden buraya nakledilmiştir***** (Konyalı, 1976; 176). Mihrabın iki yanındaki çini iki sütüncü üzerindeki bahar dalları helezon şeklinde yukarıya yükselir***** (Resim 6). Bu panolar içinde ise vazo içinden çıkan karanfil, sümbül, lale gibi çiçeklerin ve dalların yukarıya doğru simetrik bir şekilde ele alındığı

* Minaresi beton blok ve harici çimento sıvalıdır (Arif, 1931; 326).

** Kaynaklarda belirtilen hat levhalar günümüzde mevcut değildir. Cami de sadece Hattat Rıfat Efendi'nin hat levhası yer alır. Aynı zamanda Atasoy'un eserinde belirttiği ünlü hattatlara ait camide yer alan çok sayıda hat levha günümüzde camide bulunmamaktadır (Atasoy, 1982; 31).

*** İbrahim Hakkı Konyalı'nın 1961 tarihi yanlış okumadan kaynaklanmaktadır (Konyalı, 1976; 176).

**** Hattat Rıfat Efendi, Harputlu Mehmed Ali Efendi'nin oğludur. 1857'de İstanbul'da doğdu. 1881'de Defteri Hakani muhasebe kalemlerine devam etti. Şubat 1949'da yüzelli yaşına yakın vefat etti (İnal, 1970; 333).

***** Uzun süre harap durumda kalan, Okmeydanı Sinan Paşa Camii, kadro harici bırakıldığında, şadırvanı Beyoğlu'nda bulunan Hüseyin Ağa Camii'ne nakledilmiştir (Yazıcı, 2011, 440).

***** Bu çini sütunların 19. yüzyıl Kütahya çinisi olduğu söylenmektedir (Atasoy, 1982; 29).

görülür*. Beyaz zemin üzerinde yer alan bu çini panoları, lacivert zemin üzerinde hatayilerin ve saz yapraklarının olduğu çini bordür çevreler.

Mihrap nişinde, açık mavi zemin üzerinde, ortada lacivert bir vazodan çıkan motiflerde, iri hatayilerin ve saz yapraklarının simetrik bir düzende, lacivert tonu ağır basacak bir şekilde niş yüzeyini kapladığı görülür**. Mihrap nişinde köşebentlerin içinde lacivert zemin üzerinde hatayi, rumi, gibi motifler ele alınmıştır. Nişin tepe kısmında, iki adet çini bordür arasında, beyaz zemin üzerinde vazodan çıkan lale ve karanfillerden oluşan çini panoların yan yana dizildiği görülür.

Harim kısmının duvarları, tamamen kalemişlerinden oluşan panolar ile pencerelerin sivri kemerlerinin üstündeki panolar tepelik şeklinde lale motifi çevresinde duvar yüzeyini kaplayan rumiler ile bezenmiştir. Diğer duvar yüzeylerinde panolar halinde, sarı renkli çerçevelerin içinde lacivert, kırmızı ve yeşil renklerinin ağır bastığı, hatayi, rumi ve çiçek rozetlerinden oluşan kalemişi bordürlerinin bazen iç yüzeyleri boş bırakılmış bazen de orta kısmına iri bir şemse motifi yerleştirilmiştir.

5. Kandilli Camii'nde Yapılan Onarımlar

Kandilli Camii ve ilave birimleri hakkında Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız araştırmaya göre; Kandilli Camii'nin iskele tarafında ahşap küçük bir muvakkithâne kulübesi ve ezan saatlerini ayarlayan görevlisi bulunurdu (Atasoy, 1982; 28). Osmanlı arşivi belgelerinden, imamlara tahsis edilmiş bir evin varlığı, tadilatı söz konusu olduğunda yapılan yazışmalardan anlamaktayız. Caminin imamlarına tahsis edilmiş ev için, 31 Temmuz 1856 senesinde hanenin harap olmasından dolayı tamirine dair keşif bedeli hazırlanarak Sultan Abdülmecid tarafından bu bedel uygun bulunmuştur***.

25 Eylül 1889 senesinde, caminin çatısı, tavanı ve diğer bazı gerekli kısımları tamire muhtaç hale geldiği için bir keşif hazırlanarak Sultan II. Abdülhamid'den izin istenmiş ve talep edilen irâde-i seniyye çıkmıştır****. Bu tamirat, Evkâf-ı Hümâyûn tamirat memuru vasıtasıyla, vakıf ve devlet binalarının Şehr Emânetince tamir edilmesi hakkındaki nizamnâmeye göre Şehr Emâneti tarafından yapılarak, tamiratın sonunda gerçekleşen harcama vakfına masraf olarak kaydedilmiştir. 2 Temmuz 1892 senesinde, Şehr Emâneti vasıtasıyla yaptırılan ikinci keşifte söz konusu tamirat için 8031 kuruş 5 para masraf çıkmıştır. Şehr Emâneti'nce önceden bahsedilen 7654 kuruşun mahsup edilerek, geri kalanının 1305 senesi Evkâf bütçesi tertibinden sarf edilmesine ve adı geçen 8031 kuruş 5 paranın vakfına masraf olarak kayıd edilmesi hususu Mesârifât İdaresi'nce arşiv belgesinde ifade edilmiştir (BOA. ŞD.121/59).

Kandilli Camii 19. ve 20. yüzyılda çekilen birçok fotoğrafta görülürken Anadolu Ciheti Haritası'nda konumu belirtilmiştir (Harita 2).

Kandilli Camii'nin eski fotoğraflarına bakıldığında ahşap ve fevkani olduğu görülür. Meydandaki çeşmeye bakan cümle kapısı ile Boğaz yoluna bakan hünkâr kapısı olmak üzere iki giriş kapısı bulunmaktadır. Ahşap iki katlı caminin meydandan olan girişi ve meydana doğru çıkan cumbalı kütlesi 1900 senelerinde çekilen bir fotoğrafta uzaktan seçilmektedir (Resim 7).

* Mihrabın iki yanında bulunan, vazolar içinden çiçeklerin çıktığı bu çini panoların 18. yüzyıl Tekfur Sarayı çini imalâthesinin yapımı olduğu (1725-1740) bilgisi bulunmaktadır (Atasoy, 1982; 29).

** Mihrap nişinde lacivert, sarı ve kırmızı ile renklendirilmiş ortadaki vazo ile beraber hatayi ve çiçek rozetlerinden oluşan kompozisyon 16. yüzyılın ikinci yarısında görülen bir tekniktir (Atasoy, 1982; 29); Yemen Fatihî Sinan Paşa'nın, Yenişehir'de yaptırmış olduğu caminin harim kısmında, 16. yüzyılın ikinci yarısına ait sıraltı tekniğinde çok renkli ve kırmızılı İznik çinileri tespit edilmiştir (Yazıcı, 2011, 442).

*** Boğaziçi'nde bulunan Kandilli Cami-i Şerifi imamlarına tahsis edilip, harap olması sebebiyle tamirine başlanılmış olan hanenin tamirinin, ilk keşif bedeli olan on dokuz bir kuruşla tamamlanması mümkün olmadığından tekrar keşif ve ihaleye çıkarılmış ve otuz bir kuruşla yine kalfası üzerinde kalmıştır. Bahsedilen ev bu şekilde bırakıldığı takdirde şimdiki kadar sarf olunan para tamamen ziyan olacağından ve camii'nin imamı ise fakir ve salih bir kişi olduğundan bu hanenin tamiri padişahca da uygun bulunmuştur (BOA. İ. DH. 351/23126).

**** Evkâf-ı Hümâyûn Nezâret-i Celilesi'nin Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesi'nden Boğaziçi'nde zeyil edilerek ekleriyle birlikte arz ve takdim kılınan takririnden anlaşıldığına göre; Sultan Birinci Mahmud'un Kandilli'de bulunan Cami-i Şerifi'nin tamire muhtaç çatısıyla diğer bazı mahallerinin yapılan keşif mücebince; bir Mecidi yirmi kuruş hesabıyla 7.654 kuruş masrafla Şehr Emânetince tamir ettirilerek harcanan paranın 1305 senesi Evkâf-ı Hümâyûn bütçesinden sarfı maksadıyla padişahın izin istenmiştir ve talep edilen irâde-i seniyye de çıkmıştır. Fî 29 Muharrem sene 1307 ve fî 13 Eylül sene 1305 (BOA. İ. ŞD. 97/5770).

1892-96 senelerinde Gülmez Kardeşler tarafından çekilmiş bir fotoğrafta minarenin külâhı topuz şeklindedir* (Resim 8).

Maurice Meys tarafından yaklaşık 1906-1907 tarihlerinde iskeleden çekilmiş bir fotoğrafta, minarenin külâhının kurşun külâh olduğu, (Resim 9) külâhın 1894 İstanbul depreminden sonra zarar gördüğü bu yüzden kurşun külâh olarak tamir edildiği söylenebilir. 1907 senesine minareden dökülen taşların ibadete mani olduğu ve tehlike oluşturmasından dolayı minarenin tamir edilmesi söz konusu olmuştur**.

Kandilli’de, 26 Ağustos 1914’te meydana gelen yangında on üç, 14 Haziran 1917’de meydana gelen gaz yangınında on sekiz, 1913 yangınında otuz bir, 12 Haziran 1916 tarihinde meydana gelen gaz yangınında ise otuz bir yapının yok olduğu ileri sürülür (Genim, 2012; 664). 1916’daki gaz yangınında, caminin kargir olan minare kaidesi ve gövdesi dışında, ahşap bölümlerinin tamamı ve bitişindeki muvakkithane ile (Atasoy, 1982; 28) etraftaki yapılar, Kandilli İskelesi ve Cemile Sultan Sahilsarayı yanmıştır (Yağcı vd., 2018; 78).

Savaş yıllarındaki imkânsızlıklar nedeniyle bir süre onarılamayan yapının, yeniden inşasına, ancak 1929 yılında başlanabilmiş, inşaat Kurşuncu Mehmet Efendi tarafından sürdürülmüş ve 1931 yılında tamamlanmıştır*** (Atasoy, 1982; 29). Mimar Kemaleddin Bey tarafından tesis edilen “Evkaf Nezareti İnşaat ve Tamirat Heyet-i Fenniyesi” tarafından yeniden yaptırılan (Arif, 1931; 326), Kandilli Camii I. Ulusal Mimarlık akımının geniş saçak, sivri kemer gibi geleneksel mimari özelliklerini taşımaktadır.

6. Sonuç

Kandilli Camii, Osmanlı Dönemi’nde yaşanan 1916 yangınından büyük zarar gördüğünden harabe haline gelmiştir. Kandilli Camii, I. Ulusal Mimarlık akımının tesirinde, simetrik bir planda, 1931 yılında tekrar inşa edilirken, son cemaat yerinin cephesi vurgulanmış, harim kısmının yer aldığı ana kütle ise geri planda bırakılacak bir şekilde düzenlenmiştir. Kandilli Camii gibi aynı kaderi paylaşan Karamürsel Karabali Camii, 1921 yangınında yıkıldığından, 1927 yılında yeniden inşa edilirken, Osmanlı’nın son, Cumhuriyet’in ilk yıllarında tercih edilen 1. Ulusal Mimari tarzında yapılmıştır (Seçkin ve Bozdağ, 2016; 1911). Kandilli Camii cephe düzenlemesi bakımından Karabali Camii ile benzerlik taşımaktadır.

Kandilli Camii, günümüzde genel olarak özgünlüğünü koruyabilmiştir. Fakat bodrum katında güçlendirme amacıyla yapıya eklenmiş olan betonarme kolon ve kirişler, muhdes plastik doğramalarla çevrili, oluklu levha kaplama ile örtülü olan giriş mahalli, harim kısmındaki radyatör panelleri, yapının cephesinde yer alan çinko dere ve yağmur iniş boruları, kadınlar mahfili ile merdiven boşluğu arasındaki muhdes ahşap doğramalı bölme duvar, muhdes ekler olup restorasyon sırasında kaldırılması gerekmektedir. Kalemşlerinde bir takım bozulmalar ve dökülmeler söz konusudur. Caminin meydana ve deniz tarafından bakıldığında cephelerinin görülebilir durumda olmasına çalışılmalıdır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA. İ. DH. 351/23126; İ. ŞD. 97/5770; ŞD.121/59; ZB. 336/108).

Harita Genel Komutanlığı Hava Fotoğrafları Arşivi

Hora Yapı Arşivi.

* Pascal Sebah tarafından 1870 tarihinde çekilen fotoğrafta minarenin kurşun külâhlı olduğu görülür (Genim, 2012; 632, 633). Dolayısıyla minarenin külâhı 1890 senelerinde topuz külâh şeklinde tamir edilmiş, 21. yüzyıl başlarında ise kurşun külâh şeklinde tekrar yapılmıştır.

** Evkaf-ı Hümayûn Nezareti Vekâlet-i Aliyyesi’ne, 28 Şubat 1324 tarihinde yazılan bir yazıda; Kandilli’de Cennet-mekân Sultan Mahmud Han-ı evvel hazretlerinin ihyâkerdeleri olan câmi-i şerif minâresinin yan tarafından birkaç büyük taşın mezkûr camî’in damı üzerine sukût ve tehlikeli sûrette tahrîb etmiş olduğu cihetle cema’at-i İslâmiyenin ibâdâtına mâni’ olmakda bulunduğundan bahisle ileride bir fenâ ve tehlikeye mahal kalmamak üzere serî’an icrâ-yı ta’miri husûsunun savb-ı âlî-i kerîmânelerine izbârı Üsküdar Mutasarrıflığı’ndan ba-tezkire iş’ar kılınmış olduğu belirtilmiştir (BOA. ZB. 336/108).

*** Kandilli halkının isteği üzerine caminin yapımı için Ankara’dan 18.000 liralık yardım parası gönderilerek Vakıflar İdaresi’nce 1929 senesinde eksilme yapılır (Atasoy, 1982; 28).

Kitap, Makale ve Tezler

- Alikılıç, D. (2007). “Üsküdar hasbahçeleri”, IV. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri, Sabahattin Zaim Eğitim ve Kültür Merkezi, İstanbul, Turkey, 3-5 Kasım 2006.
- Arın, Ö. (2018). “İstanbul'un Anadolu Yakası kıyılarında mesire alanlarının dönüşümü (1839-1938) ve günümüze yansımaları”. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı.
- Arif, B. (1931). “Kandilli Cami”, Mimar Aylık Mecmua, Teşrinievvel, sayı: 10, s. 326-330.
- Atasoy, Celâlettin. Kandilli'de Tarih, İstanbul, Yenilik Basımevi, 1982.
- Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, Alî Sâtî' Efendi ve Süleymân Besîm Efendi. Hadîkatü'l-Cevâmi', İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar, Haz.: Ahmet Nezih Galitekin, İstanbul, İşaret Yayınları, 2001.
- Çelebi, R. (2003). Kandilli Cami, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, (C. 4, ss. 410). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Dağdelen, İrfan. İstanbul Anadolu Ciheti Haritaları, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yayını, 2008.
- Genim, Sinan. Konstantiniyye'den İstanbul'a, XIX. Yüzyıl Ortalarından XX. Yüzyıla Boğaziçi'nin Anadolu Yakası Fotoğrafları, C. 4, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2012.
- Gökbilgin, M. T. (1992). Boğaziçi. DİA, (C. 4, ss. 251-262). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İnal, Mahmud Kemal. Son Hattatlar, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1970.
- Kolağası Mehmet Râ'if. Mir'ât-ı İstanbul-Asya Yakası, Haz.: Günay Kut ve Hatice Aynur, C. 1, İstanbul, Çelik Gülersoy Vakfı Yayınları, 1996.
- Konyalı, İbrahim Hakkı. Âbideleri ve Kitâbeleriyle Üsküdar Tarihi, C. 1, İstanbul, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, 1976.
- Seçgin S. & Bozdağ B. (2016). “Karamürsel/Karabali Camii hakkında yeni bulgular” Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II Bildirileri, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kocaeli, Turkey, 3-5 Nisan 2015.
- Yağcı, Ö., Botan, İ., ve Eriş, İ. (2018). “Cemile Sultan Sabilsarayı”, Vakıf Restorasyon Yıllığı Dergisi, sayı: 17, s. 76-89.
- Yazıcı, N. (2011). “Osmanlı Mimarlığında XVI. Yüzyılın Önemli Bir Banisi: Yemen Fatibi Gazî Sinan Paşa ve Camileri”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4 (17): 437-456.

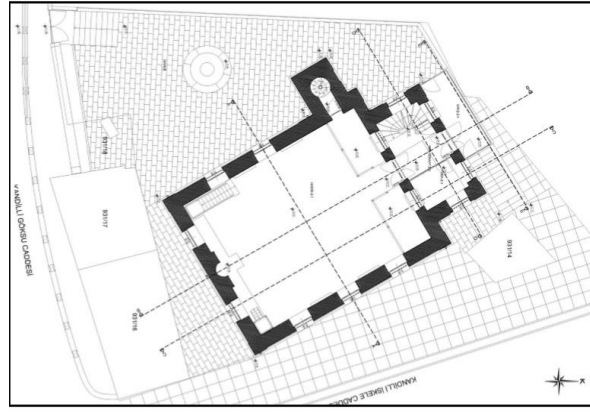
Elektronik Kaynaklar

- İstanbul Şehir Haritası, [Online] Mevcut: <<https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/>>, [Erişim tarihi: 29.11.2019].

EKLER

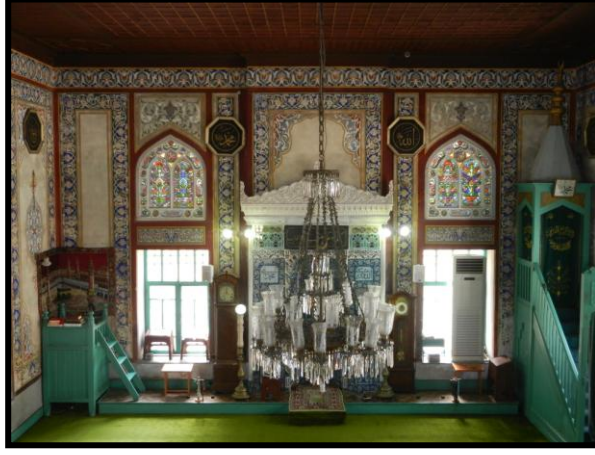
Harita 1: Kandilli Camii'nin bugünkü konumu, İBB şehir haritası (<https://sehirharitasi.ibb.gov.tr>)

Plan 1: Kandilli Camii, zemin kat planı, (Hora Yapı Arşivi)

Resim 1: Mermer kaplamalı basamaklarla çıkılan plastik doğramalarla çevrili giriş mekânı, (Hora Yapı Arşivi)

Resim 2: Kandilli Camii mihrap duvarı, (Hora Yapı Arşivi)

Resim 3: Harimin genel görünüşü, giriş kapısına doğru bakış, (Hora Yapı Arşivi)

Resim 4: 1954 tarihli Hava Fotoğrafında, Kandilli Camii ve kiremit örtüsü (Harita Genel Komutanlığı Hava Fotoğrafları Arşivi)

Resim 5: Kandilli Camii'nin güneybatı cephesi, (Hora Yapı Arşivi)

Resim 6: Kandilli Camii'nin çini mihrabı, (Hora Yapı Arşivi)

Harita 2: Anadolu Ciheti Haritası'nda Kandilli Camii'nin konumu (Dağdelen, 2008; AA 18/2)

Resim 7: 1900 senelerinde çekilmiş bir fotoğraf (Genim, 2012; 661)

Resim 8: Gülmez Frères tarafından 1892 senelerinde çekilmiş bir fotoğraf (Genim, 2012; 637).

Resim 9: Maurice Meys tarafından 1906 senelerinde çekilmiş bir fotoğraf (Genim, 2012; 663)